

عوامل موثر در ترویج فرهنگ ایثار

فاطمه باقری^۱

چکیده

ایثار به عنوان یکی از مهمترین ارزش‌ها و فضیلت‌های اخلاقی در اسلام به شمار می‌رود. ایثار در منابع لغوی به معنای برگزیدن، برتری و گرامی داشتن دیگری بر خود است و در منابع اصطلاحی به معنای مقدم داشتن دیگری بر خود در ساندن منفعت و دفع زیان نسبت به چیزی که خود بدان نیازمند است. عوامل زیادی در ترویج فرهنگ ایثار مؤثر است برای نمونه عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی. عوامل فردی که در ترویج این فرهنگ مؤثر است مانند، ایمان، صبر، روزه، اعتقاد به ولایت فقیه، آگاهی مسئولیت‌پذیری. عوامل خانوادگی مثل تربیت و آموزش و روابط والدین با فرزندان در تقویت و ترویج این فرهنگ مؤثر است. عوامل اجتماعی شامل مسجد، رسانه جمعی، مراکز آموزشی و فرهنگی، انفاق، دفاع مقدس و دیدار از خانواده شهدا و ایثارگران. این عوامل و بسیاری از عوامل دیگر می‌توانند فرهنگ ایثار را ترویج و گسترش دهند. یکی از راهکارهایی که در زمان حاضر توسط مقام معظم رهبری، درباره سیاست‌های کلی نظام در امور ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار و جهاد و ساماندهی امور ایثار گران بیان شده است می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد.

کلید واژه‌ها: ایثار، فرهنگ، خانواده، اجتماع، رسانه.

^۱- سطح دو، حوزه علمیه الزهرا شیراز، شماره تماس ۰۹۱۷۹۸۶۵۲۸، دی ماه ۱۳۹۹

۱- مقدمه

ایثار در اسلام به عنوان یکی از ارزش‌ها و فضیلت‌های بزرگ اخلاقی است که به معنای مقدم کردن و برگزیدن دیگری بر خود است. مراتب ایثار به صورت جانی و مالی یا فردی و اجتماعی است و دارای جایگاه مهمی در قرآن و روایات است. خداوند در قران کریم می‌فرماید: *الذین آمنوا و هاجروا و جاهدوا فی سبیل الله باموالهم و انفسهم اعظم درجة عند الله و أولئک هم الفائزون*^۱. آنان که ایمان آورند و هجرت کرند و با اموال و جان‌هایشان در راه خدا به جهاد برخاستند، منزلتشان در پیشگاه خدا بزرگتر و برتر است و فقط اینانند که کامیابند.

بر اساس روایات، برترین مرحله احسان و ایمان، ایثار است. گذشتن از جان و مال برای هر کسی آسان و میسر نیست چه بسا کسانی که به دلیل بخل، حرص، ترس از به خطر افتادن جانشان و دنیا طلبی حاضر به ایثار نیستند. این گونه افراد در پی منافع مادی و دنیوی خویش هستند و بالعکس در مقابل این گروه کسانی هستند که به دنبال منافع حقیقی و معنوی هستند زیرا می‌دانند که وعده خداوند حق است و خلف وعده نمی‌کند، آنها جان و مال فانی دنیوی را در راه خدا فدا می‌کنند تا سعادت و کمال ابدی را به دست آورند. اگر ایثار و از خود گذشتگی عده‌ای نباشد، فرد و جامعه دچار معضلات بزرگی می‌شوند و امکان پیشرفت وجود نخواهد داشت. همان گونه که اولیای الهی و امامان از جان و مال خود گذشتند تا مردم را هدایت کنند، در نتیجه فرهنگ ایثار و از خود گذشتگی باید در جامعه رواج یابد. در جامعه کنونی که به سمت پیشرفت و اقتصاد نوین در حال پیشرفت است، شاید باعث شود که اهیمت این موضوع کمتر شده یا به فراموشی سپرده شود در نتیجه باید تدبیری اندیشیده شود تا ایثار و ایثارگری در جامعه ترویج یابد.

در منابع زیادی در مورد ایثار، مراتب ایثار و جایگاه آن در قرآن و روایات و ... مطالب زیادی آورده شده ولی درباره عوامل موثر در ترویج فرهنگ ایثار کتاب و مقالات کمی به این موضوع پرداخته اند و به صورت مستقل بررسی نشده است. در این تحقیق که روش آن به صورت کتابخانه‌ای مجازی بوده است سعی شده به صورت مستقل به این عوامل پرداخته شود. این تحقیق شامل چهار بخش است که در بخش اول مفهوم شناسی ایثار و فرهنگ و جایگاه ایثار در

^۱- توبه (۹) آیه ۲۰

قرآن و روایات، در بخش دوم عوامل فردی، در بخش سوم عوامل خانوادگی، در بخش چهارم عوامل اجتماعی مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و در بخش پنجم نتیجه گیری و راهکارها آورده شده است.

۲- مفهوم شناسی

۱- مفهوم لغوی و اصطلاحی ایثار

ایثار در کتاب‌های لغوی به معنای دیگری را برگزیدن، اکرام کردن، گرامی داشتن^۱ و برتری دادن^۲ است. در منابع معنای اصطلاحی ایثار این گونه آمده است: ایثار به معنای مقدم داشتن دیگری بر خود در رساندن منفعت و دفع زیان، نسبت به چیزی که خود بدان نیازمند است. از این عنوان در باب‌هایی مانند حج، صدقات، اطعمه، و اشربه سخن رفته است.

حکم ایثار در اصل، امری مستحب است خواه در امور معنوی مانند مقدم داشتن مؤمنان بر خود در دعا و خواه در امور مادی مانند لباس یا غذای مورد نیاز خود به دیگران، لیکن در پاره‌ای از موارد، واجب و در برخی موارد حرام است.^۳

۲- جایگاه ایثار در آیات و روایات

در قرآن کریم آیات متعددی درباره ایثار و از خود گذشتگی بیان شده است، برای نمونه در سوره بقره خداوند در مورد کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می‌کنند، می‌فرماید: **أَلَذِينَ يَنْفَقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ لَا يَتَبَعَّونَ مَا أَنْفَقُوا مَنَا وَلَا أَذْى لَهُمْ أَجْرٌ هُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خُوفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزُنُونَ**.^۴ کسانی که اموالشان را در راه خدا انفاق می‌کنند سپس منت و آزاری به دنبال انفاقشان نمی‌آورند برای آنان نزد پروردگارشان پاداشی شایسته است نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند.

در جایی دیگر خداوند در مورد کسانی که مهاجرت و جهاد کردند و از مال و جان خود گذشتند می‌فرماید: **أَلَذِينَ آمْنَوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرْجَةً عِنْدَ اللهِ وَأَوْلَئِكَ هُمْ**

^۱- حسین یوسف، افصاح فی فقه اللغة، ج ۱، ص ۳۱۹

^۲- این منظور، لسان العرب، ج ۴، ص ۷

^۳- هاشمی شاهروdi، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیه السلام، ج ۱، ص ۴۲۳

^۴- بقره (۲)، ۲۶۲

الفائزون^۱. آنان که ایمان آورند و هجرت کردند و با اموال و جان هایشان در را خدا به جهاد برخاستند، منزلتشان در پیشگاه خدا بزرگ تر و برتر است و فقط اینانند که کامیابند. سپس در مورد جایگاه آنها در آخرت می فرماید: ببشرهم ربهم بر حمته منه و رضوان و جنات لهم فيها نعيم مقيم^۲. پروردگارشان آنان را نزد خود به رحمت و خشنودی و بهشت هایی که برای آنان در آن ها نعمت هایی پایدار است، مژده می دهد.

براساس روایاتی که در بسیاری از منابع آمده ایثار به عنوان بلند مرتبه ترین کرم و برترین روش ها، بالاترین مرتبه ایمان، و ... معرفی شده است. امام علی علیه السلام می فرماید: الإیثار أعلى مراتب الکرم و أفضـل الشـمـيمـ.^۳ ایثار بلند مرتبه ترین درجات کرم و برترین روش هاست. الإیثار فضیلته^۴. ایثار فضیلت است. الإیثار أشرف إحسـانـ.^۵ ایثار شریف ترین احسان است. الإیثار شیمه الأبرار^۶. ایثار روش نیکان است. الإیثار غایة الإحسـانـ.^۷ ایثار نهایت احسان است. الإیثار أعلى الایمان^۸. ایثار بالاترین مرتبه ایمان است.

۳-۲- مفهوم لغوی و اصطلاحی فرهنگ

در منابع، معنای لغوی فرهنگ این گونه آمده است: به معنای کشیدن، تعلیم و تربیت، دانش و ادب، کتاب لغت، مجموعه آداب و رسوم، مجموعه علوم، معارف و هنرهای یک قوم. فرهنگ از نظر اصطلاحی یعنی مجموعه برداشت ها، موضع گیری های فکری، هنر، ادبیات، فلسفه، آداب و سنن و رسوم و روابط حاکم اجتماعی است.

فرهنگ یعنی مجموعه تعلیم، تربیت، عقل، خرد، دانش، حکمت، هنر و معرفت یک انسان با یک جامعه که در رفتار و نحوه زندگی و شکل حیات او تجلی نموده و در عمق جان او نفوذ کرده و همه اعمال و کردار او را متأثر از خود می سازد و در واقع، فرهنگ مجموعه بینش ها و گرایش ها و ارزش های یک ملت

^۱- توبه (۹)، آیه ۲۰

^۲- بقره (۲)، آیه ۲۶۲

^۳- تمیمی آمدی، غررالحكم و دررالکلم، ج ۱، ص ۷۶، ح ۱۴۵۸

^۴- همان، ص ۲۲، ح ۱۵۶

^۵- واسطی لیشی، عیون الحكم و الموعظ، ص ۳۳، ح ۵۹۳

^۶- همان، ص ۲۳، ح ۱۹۷

^۷- تمیمی آمدی، غررالحكم و دررالکلم، ج ۱، ص ۴۹، ح ۹۱۱

^۸- واسطی لیشی، عیون الحكم . الموعظ، ص ۵۱، ح ۱۳۲۵

^۱ است.

۳- عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار

۱-۱-۳- عوامل فردی

یکی از مراتب ایثار، ایثار فردی است و برای اینکه یک فرد بتواند ایثار کند عوامل متعددی دخیل هستند که در برخی از منابع به آنها اشاره شده است:

۱-۱-۱-۳- ایمان

طبق روایتی که از امام علی علیه السلام بیان شد ایثار بالاترین مرتبه ایمان است. کسی که به خدا و روز قیامت ایمان حقيقی دارد و می داند وعده خدا حق است سعی می کند جان و مال خود را برای رضای خداوند انفاق کند.

در جایی دیگر مقام معظم رهبری در مورد اینکه ایمان و ایثار نیرو محركه فعالیت هاست می فرماید: بعضی خیال می کنند وقتی گفته می شود تکیه به ایمان و ایثار، معنايش این است که، خود را برای فدا شدن آماده کنید، نه، تکیه به ایمان و ایثار معنايش این است که با ایمانی که در دل انسان وجود دارد و با اتکال و انتکایی که به خدا هست همه نیروهای انسان به کار بیفتند. این نیروها می توانند علم و تجربه بیافرینند، تولید کنند و پیچیده ترین صنعت ها را به وجود آورند، همچنان که به وجود آورند.

ما از اول انقلاب هر جا به ایمان خود تکیه و به احکام اسلام عمل کردیم، پیروز شدیم، چه در جبهه علم، چه در جبهه سیاست، چه در کارهای اقتصادی و چه در کارهای نظامی. آنجایی که شکست خوردم و پا در گل ماندیم و ضعیف شدیم، وقتی بوده است که از اسلام فاصله گرفته ایم، این را دشمن خوب فهیده است.^۲.

۱-۱-۲- صبر

یکی دیگر از عوامل فردی که در ترویج فرهنگ ایثار مؤثر می باشد، صبر است. در روایات آمده که صبر

^۱- رضایی اصفهانی و جمعی از پژوهشگران، قرآن شناسی، ص ۸۰-۸۱

^۲- عیوضی، جهاد اقتصادی در اندیشه مقام معظم رهبری، ص ۲۰۱-۲۰۲

۴- نتیجه گیری

در این تحقیق به عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار پرداخته شد. در بخش اول عوامل فردی مثل ایمان، صبر، روزه، اعتقاد به ولایت فقیه، آگاهی، مسئولیت پذیری مورد بررسی قرار گرفت که هرکدام از این عوامل می‌توانند به عنوان زمینه‌ای بنیادین در ایثار فردی موثر باشند.

در بخش دوم به عوامل خانوادگی مثل تربیت و آموزش فرزندان و روابط والدین با فرزندان اشاره شد. افرادی که دارای ویژگی‌ها و زمینه‌های ایثارگری را فرا گرفته باشند با تشکیل خانواده می‌توانند با تربیت و آموزش صحیح این فرهنگ را به درستی به فرزندان خود منتقل کنند.

بخش سوم عوامل اجتماعی که شامل مسجد، رسانه جمعی، مراکز آموزشی و فرهنگی، انفاق، دفاع مقدس، دیدار از خانواده شهدا می‌باشد. اجتماع و جامعه متشكل از افرادی با عقاید و سلیقه‌های مختلف است، حال اگر یک جامعه‌ای مثل انقلاب اسلامی ایران که برای رسیدن به هدف عالی خود تلاش و فداکاری می‌کنند، باید زمینه‌های رشد فرد و جامعه را فراهم سازند تا ارزش‌ها و فرهنگ‌های اسلامی مثل ایثار، شهادت، عدالت و ... در بین افراد گسترش یابد.

یکی از این روش‌ها سیاست‌های کلی نظام در امور ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار و جهاد و ساماندهی امور ایثار گران است که توسط مقام معظم رهبری بیان شد، عبارت است از: ۱- اعتلای ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار، جهاد، شهادت و تفکر بسیجیدر جامعه و نهادینه ساختن آن در اندیشه، باور، منش و رفتار مردم و مسئولان و مقابله با عوامل بازدارنده و تضعیف کننده آن ۲- تعظیم و تکریم ایثارگران و پاسداری از منزلت و حق عظیم آنان بر مردم و کشور و تبیین نقش بر جسته آنان در انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن و دفاع مقدس و امنیت ملی ۳- بستر سازی، ایجاد و توسعه ظرفیت‌های لازم در رسانه‌ها به ویژه صدا و سیما، نظام آموزشی کشور و دستگاه‌های فرهنگی هنری به منظور تحقق بند‌های ۱ و ۲ و ترویج اهداف، آرمان‌ها، وصایا و اثار ایثارگران و ارائه الگوهای جهاد، حماسه و فداکاری و معرفی قهرمانان عرصه جهاد و شهادت به جامعه ۴- حمایت از تولید اثار ارزشده‌ی فرهنگی و هنری در جهت اشاعه فرهنگ ایثار، جهاد و شهادت در جامعه ۵- تحقیق، شناسایی و ترویج مستمر عوامل تقویت کننده فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت

و مشارکت دستگاه ها و ارکان نظام و لایه های مختلف اجتماعی در اجرای سیاست های مربوط به ایثارگران ۶- توانمند سازی فردی و جمعی و اهتمام به پرورش استعداد ها و ارتقای سطح علمی، فنی و فرهنگی ایثارگران و فرزندان آنها به منظور نقش آفرینی فعال و مؤثر در عرصه های مختلف و اولویت دادن به استفاده از ایثارگران در بخش های مدیریتی در شرایط مساوی ۷- اولویت دادن به ایثارگران در سیاست گذاری ها و قوانین ۸- ساخت نیاز های واقعی و ارائه خدمات مؤثر به ایثارگران و خانواده آنها در ابعاد مختلف ۹- مناسب سازی بناها و مراکز خدمات عمومی و معابر و ... با وضعیت جسمی جانبازان ۱۰- توسعه مراکز علمی و پژوهشی و اهتمام به تأمین تجهیزات و آموزش ها و مراقبت های لازم برای پیشگیری و درمان و کاهش آسیب های ناشی از جنک و تهدیدات ۱۱- حمایت قضایی از ایثارگران و خانواده آنها ۱۲- حفظ و ترویج آثار، ارزش ها، حمامه ها و تجارب انقلاب اسلامی و دفاع مقدس با ایجاد، توسعه و نگهداری موزه ها، یادمان ها، نماد ها و نشان های جهاد، مقاومت و ایثار و پاسداشت قداست و منزلت تربت پاک شهیدان و ساماندهی و نگهداری مناسب به آنها به صورت مراکز فرهنگی.^۱

^۱- خامنه‌ای، بانک جامع نامه های مقام معظم رهبری،

فهرست منابع

* قرآن کریم

منابع عربی

- ۱- ابن أبي جمهور محمد بن زین الدین، **عوالی اللئالی العزیزة فی الاحادیث الدينیة**، محقق: عراقی مجتبی، ج ۱، قم، دار سید الشهدا للنشر، چاپ اول، ۱۴۰۵ق
- ۲- ابن شعبه حرانی حسین بن علی ابن ، **تحف العقول**، محقق: غفاری علی اکبر، ج ۱، قم، جامعه مدرسین قم، چاپ دوم، ۱۴۰۴ق
- ۳- تمیمی آمدی عبدالواحد بن محمد، **غیرالحکم و دررالکلم**، محقق: رجایی مهدی، ج ۱، قم دارالکتب اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۰ق
- ۴- علی بن موسی علیه السلام، **صحیفه امام رضا علیه السلام**، محقق: نجف محمد مهدی، ج ۱، کنگره جهانی امام رضا علیه السلام ، مشهد، چاپ اول، ۱۴۰۶ق
- ۵- قطب الدین راوندی سعید بن هبۃ الله، **فقہ القرآن**، محقق: الحسینی احمد و مرعشی محمود، ج ۲۱، قم، مکتب آیت الله مرعشی نجفی، چاپ دوم، ۱۴۰۵ق
- ۶- کلینی محمد بن یعقوب، **کافی**، محقق: غفاری علی اکبر و آخوندی محمد، تهران، دارالکتب اسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق

منابع فارسی

- ۱- احدی امیر کلایی مهدی، **آموختنی هایی از عاشورا**، قم، وفاوی، ۱۳۷۶ش
- ۲- اداره تولیدات فرهنگی آستان قدس رضوی معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی، **فهرست جامع سخنان مقام معظم رهبری**، مشهد، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۹۷ش
- ۳- خامنه‌ای علی، بانک جامع نامه‌های مقام معظم رهبری، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه

اصفهان، ۱۳۹۰ ش

۴- رحمانی مهناز، **ترویج فرهنگ ایثار و مقاومت در رسانه ملی**، تهران، مرکز پژوهش های اسلامی،
چاپ اول، ۱۳۹۱ ش

۵- رضایی اصفهانی محمد علی و جمعی از پژوهشگران، **قرآن شناسی**، قم، انتشارات پژوهش های تفسیر
و علوم قرآن، ۱۳۹۰ ش

۶- رضوی مرتضی، **انسان و علوم انسانی در صحیفه سجادیه**، ج ۶، بی جا، مؤلف، ۱۳۹۲ ش

۷- ری شهری محمد، **میزان الحکمة با ترجمه فارسی**، مترجم: شیخی حمید رضا، قم، موسسه
دارالحدیث، ۱۳۸۶ ش

۸- عیوضی غلامحسین، **جهاد اقتصادی در اندیشه مقام معظم رهبری**، قم، مرکز پژوهش های اسلامی
صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، ۱۳۹۰

۹- صادقی فدکی جعفر، **سیمای شیعه از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام**، قم، مجمع جهانی شیعه
شناسی، ۱۳۸۶ ش

۱۰- فهیم نیا محمد حسین، **حکمت های جاوید چهارده موضع تبلیغی از سخنان امام حسین علیه
السلام**، قم، مسجد مقدس جمکران، چاپ دوم، ۱۳۸۳ ش

۱۱- قرائتی محسن، **اخلاق نظامی و انتظامی**، تهران موسسه فرهنگی درس هایی از قرآن، ۱۳۹۲ ش

۱۲- قرائتی محسن، **خمس و زکات**، تهران، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، چاپ هفتم، ۱۳۸۸ ش

۱۳- مراد خانی احمد، در دامان مهر، مشهد، انتشارات قدس رضوی، ۱۳۸۸ ش

۱۴- هاشمی شاهروdi محمود، **فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام**، قم، دایرة المعارف فقه
اسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۶ اق

۱۵- _____، **فروغ مسجد ۵**، مجموعه سخن رانی ها و مقالات برگزیده چهارمین همایش بین
المللی هفته جهانی گروه پژوهش های کاربردی مرکز رسیدگی به امور مساجد و گرامی داشت مسجد، قم

موسسه فرهنگی ثقلین، ۱۳۸۵ ش

_____ - ۱۶ - مدیریت عمومی، www.midiryar.ir، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه
اصفهان، ۱۳۹۱ ش

_____ - ۱۷ - مقالات مدیر مسئول، www.midiryar.ir، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه ای
قائمیه اصفهان، ۱۳۹۱ ش

سایت

۱ - گل پرست قنبر و شاهنده حبیبه، راهکارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه، الزهرا
www.alzahra-khalkhal-

خلخال، ۱۳۹۴/۸/۳

kosarblog.ir